

УДК 330.331.1

В. С. Ткаченко,

к. н. держ.упр., в. о. ректора, Приватний "Нікопольський економічний університет", Україна

О. В. Ващук,

к. е. н, в. о. доцента кафедри загальноекономічної та гуманітарної підготовки,

Приватний "Нікопольський економічний університет", Україна

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЄЮ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

V. Tkachenko

O. Vachuk

PUBLIC ADMINISTRATION PROBLEMS OF GREENING ECONOMY: REGIONAL LEVEL

У статті досліджено місце і роль держави в провадженні парадигми екологізації економіки України. У період інтеграції країни до світового економічного простору розвиток національної економіки потребує дотримання основних принципів щодо виконання умов державного законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської діяльності та життєдіяльності населення країни. Зазначене вимагає обґрунтування шляхів забезпечення оптимізації стану довкілля, усунення існуючих негативних наслідків та створення безпечних умов проживання населення на екологічно забруднених територіях. Особлива увага приділена практичним методам організації впровадження національного екологічного партнерства, що має бути реалізоване на регіональному рівні. Проаналізовано механізми та методи реалізації національної екологічної політики. Визначено та обґрунтовано екологічні проблеми регіонального рівня та перспективні інструменти їх вирішення.

State place and role for implementation of a greening paradigm in Ukraine economy are researched in this article. The national economic development should be in accordance with underlying principles of the state environmental legislation in an economic activity and vital population activity of our country in the process of Ukrainian integration to the international economical space. This demand to give proves of the method to ensue environmental optimization conditions, removal present negative consequences and create safe conditions for living at polluted areas. Authors attend the particular attention to practical methods for organizing implementation of the national ecological partnership, which should be carried out a regional level. Tools and methods of the implementation national ecological policy are analyzed. Ecological problems and solutions of the regional level are identified.

Ключові слова: державне управління, екологізація, екологічний стандарт, природокористувачі, екологічна безпека, антропогенний вплив.

Key words: public management, greening, ecological standard, users of nature, ecological safety, anthropogenic influence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з недоліків моделі ринкової економіки, на думку більшості вчених, є ігнорування негативних наслідків для навколишнього середовища, які є можливими під час провадження господарської діяльності. В умовах жорсткої ринкової конкуренції, в гонитві за прибутками підприємці не помічають екологічних проблем, які породжують сучасні технології переробки та використання природної сировини, що використовують для виробничої діяльності більшість екологічно небезпечних підприємств [4].

Проблема екологічного навантаження на економіку та її ефективного державного регулювання є особливо актуальною для країн колишнього СРСР і, зокрема, для України. Це підтверджує 102 позиція України серед 132 країн світу у 2012 році в міжнародному рейтингу екологічних досягнень (Environmental Performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25-ти показниками, що характеризують дієвість державної політики держав щодо збереження екосистем [12]. Загалом екологічно чистою в Україні вважається лише 6% її території.

Перш за все, споживче ставлення до природи було цілком характерним для радянської епохи як такої: охорона навколишнього середовища та діяльність зі зниження негативного екологічного впливу господарчого комплексу на довкілля ніколи не носила системного характеру у СРСР. Застосовувався антирентний підхід до використання природних ресурсів (не враховувалася їх вартість). Це призвело до нераціонального їх використання та надання переваги таким технологіям, що характеризувалися високим рівнем споживання природних ресурсів і, як наслідок, забруднення навколишнього середовища [3]. Найбільш драматичним прикладом небалого державного управління екологічною складовою господарчого комплексу є відома на весь світ аварія на Чорнобильській АЕС.

По-друге, протягом усіх років незалежності нашої держави, внаслідок високої економічної та соціальної напруженості, недосконалого процесу реформування господарчого сектору, високої зношеності основних фондів значної кількості підприємств, ослаблення управлінських впливів з боку держави, а також споживчого відношення до природних багатств в ході "первісного накопичення капіталу" знизився, і без того недостатній, рівень екологічної дисципліни господарчого сектору. Затримувалося впровадження сучасних стандартів екологічної безпеки, підвищилося число порушень діючих у державі природоохоронних норм, що викликало не просто загострення екологічних проблем, а й призвело до масштабних екологічних аварій та надзвичайних ситуацій, серед яких ситуація на Домбровському кар'єрі в Калуші Івано-Франківської області України, де утворився відстійник для небезпечних токсичних речовин, фосфорна техногенна аварія у Буському районі Львівщини на перегоні Красне-Ожидів тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями інтенсивного впливу на навколишнє середовище промислових підприємств, що призвели до загрозливого стану довкілля, займалися такі вчені, як М. Голубець, І Круть, М. Кисельов, В. Крисаченко, Л. Сидоренко, Ю Одум, Д. Васюков та інші. Названі дослідники, а також інші експерти наголошують, що у поточний момент вирішальний вплив на екологічну ситуацію в Україні чинять наступні характеристики національного господарства:

- 1) домінування видобувної, енергетичної, хімічної та металургійної галузей господарства [1],
- 2) сировинна орієнтація експорту,
- 3) нерозвиненість ресурсозберігаючих технологій,
- 4) концентрація підприємств — активних користувачів природних ресурсів на окремих компактних територіях, наявність виробничо-господарських кластерів — "забрудників" довкілля. У першу чергу, такі кластери розташовані на територіях Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей [2],
- 5) відсутність ефективних механізмів державного моніторингу та економічної оцінки впливу підприємств-природокористувачів на екологічну ситуацію в місяцях їх розташування та поза їх межами.

6) відсутність державної політики з впровадження дієвих стимулів для підприємств-природокористувачів щодо зниження негативного впливу їх діяльності на довкілля. Зокрема застосовується "залишковий" принцип фінансування екологічних програм і наукових розробок у цій сфері державою, і як наслідок, господарюючими суб'єктами [3].

Очевидно, що можливості впливу держави на перші чотири характеристики пов'язані з комплексним реформуванням національної економіки та є обмеженими у коротко- та середньостроковій перспективі. Натомість розробка та впровадження ефективних механізмів у сфері державного управління екологічною ситуацією дозволяє отримати ефект вже у перспективі 2—5 років. Мова йде про застосування комплексного підходу у сфері державного управління національним господарством, що відомий в усьому світі як система екологізації та сталого розвитку економіки [4].

НЕВИРШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Ураховуючи актуальність проблеми забруднення навколишнього середовища для України та її окремих територій, а також наявні проблеми у сфері державного управління екологією, метою даної статті є дослідження стану впровадження парадигми екологізації економіки в Україні. Аналіз проведений на прикладі одного з регіонів, у яких чиниться найбільший антропогенний вплив на довкілля — це Дніпропетровська область.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдання екологізації економічного розвитку нашої держави поставлені і задекларовані вже достатньо давно. Так, у 2011 р. Верховна рада України затвердила стратегію державної екологічної політики України на період до 2020 року, а також був прийнятий Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на період з 2011—2015 рр. з обсягом фінансування в 4,2 млрд гривень. Цілі екологічної політики України гармонізовані з основними документами ЄС та глобального нового "зеленого" курсу проголошеного ООН [6].

Метою національної екологічної політики України є стабілізація та поліпшення стану навколишнього природного середовища держави шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем [6].

До 2020 року відповідно до прийнятої державної стратегії екологічної політики має бути вирішене одне з найболючіших питань про розмежування функцій з охорони навколишнього природного середовища та господарської діяльності з використання природних ресурсів. До цього часу має стати реальним екосистемне планування та впровадження економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних трансформацій.

Основним механізмом реалізації екологічної політики України, згідно прийнятої стратегії, стає впровадження "зеленої" економіки. Перспективним напрямом роз-

Таблиця 1. Екологізація економіки: економічні важелі та інструменти на рівні державного управління

Тип важелів	Інструменти	Мета використання	Пояснення
Примусові економічні важелі	Штрафні санкції	Підвищення рівня екологічної відповідальності підприємств-природокористувачів	Розмір штрафів за порушення норм природоохоронного законодавства має відповідати економічним збиткам від порушення дотримання та перевищувати вартість запобіжних (профілактичних) заходів з екологізації виробництва
Стимулюючі економічні важелі	Податкові пільги, регулювання цін на ресурси, удосконалення організації держзakupівель продукції, надання пільгових кредитів на реалізацію природоохоронних заходів	Підвищення рівня економічної привабливості впровадження «зелених» технологій для підприємств-природокористувачів	За допомогою економічних інструментів держава має зробити екологічну відповідальність прибутковою для бізнесу
Важелі компенсації ризиків	Система екологічного страхування	Зниження навантаження на державний бюджет та бюджет підприємств-природокористувачів у випадку реалізації екологічних ризиків	Система екологічного страхування має впроваджуватися із залученням комерційних страховиків та міжнародних перестрахових інститутів, та дозволяти компенсувати витрати на усунення негативних наслідків масштабних екологічних інцидентів
Важелі диференціації джерел підтримки	Державна та суспільна фінансова та інформаційна підтримка малих та середніх компаній, що займаються екологічним бізнесом (гранти, інвестиційні конкурси тощо)	Впровадження нових технологій та інструментів економічної підтримки економічного сектору за рахунок нових зацікавлених учасників	Підтримка має надаватися інтегровано, це передбачає моніторинг, аудит, екологічне інформування, займається розробити спеціальні навчальні середовища, будівництвом очисних споруд, утилізацією відходів

Джерело: [2].

витку та практичного застосування екологічної економіки з метою вирішення проблем навколишнього середовища є саме державне втручання у формі стратегій інтернаціоналізації проблем забруднення навколишнього природного середовища.

Одним з найбільш перспективних практичних методів організації впровадження та підтримки "зеленої" економіки можна назвати національне екологічне партнерство, що має бути реалізоване, у першу чергу, на місцевому, регіональному рівні. На міжнародному та національному рівні цілком усвідомлюється, що проблеми екологічного характеру мають своєю першоосновою діяльність конкретних підприємств та умови проживання людей на конкретному регіональному рівні, на конкретній території [5].

Формування та впровадження програм національного екологічного партнерства за напрямом держава — підприємці-природокористувачі базується, у першу чергу, на використанні економічних інструментів екологічної політики. Під останніми мається на увазі система загальних та конкретних організаційно-управлінських, монетарних, фіскальних та інших заходів і напрямів державного адміністрування в сфері оцінки навколишнього природного середовища та розміщення продуктивних сил. Ці заходи мають бути спрямовані на ефективне поєднання стимулювання та примусу щодо дотримання природоохоронного законодавства і забезпечення екологічної безпеки нашої держави.

До основних економічних інструментів екологічної політики, які можуть бути успішно застосовані державою, зокрема, для великих промислових територіальних комплексів, можна віднести наступні (табл. 1).

Інструментарієм екологічної політики є екологічні норми, відрاهування, податки, торгівля сертифікатами емісій, які частково використовують елементи ринку [7]. Впровадження програм екологічного партнерства знаходиться на початковому етапі свого розвитку, а економічні інструменти екологізації використовуються, на жаль, дуже обмежено.

У той же час, актуальність їх застосування в Україні за поточною ситуації у сфері природокористування є вкрай високою, що можна продемонструвати на прикладі Дніпропетровської області.

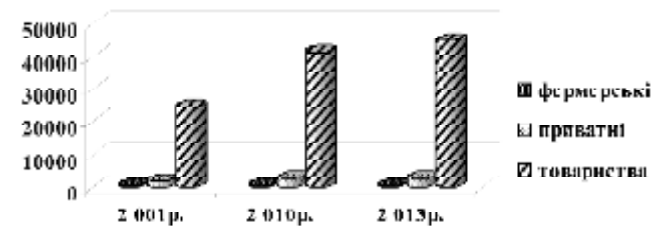

Рис. 1. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання у Дніпропетровській області, 2001—2013 рр.

Побудовано за даними [1].

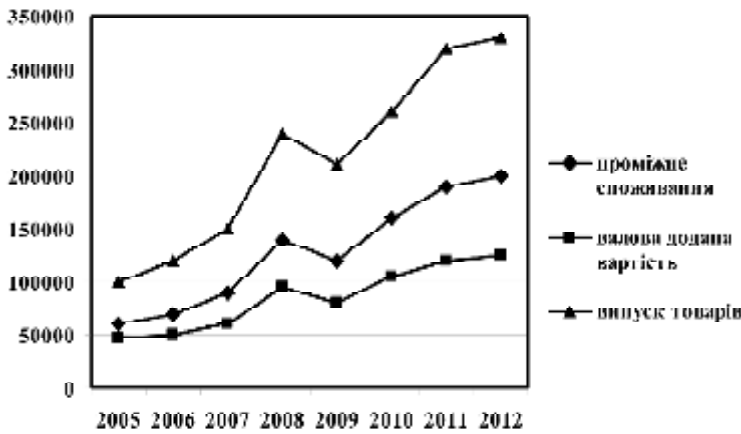

Рис. 2. Випуск товарів та послуг підприємствами Дніпропетровської області у 2005–2012 рр., (у факт. цінах, млн грн.)

Побудовано за даними [1].

Дніпропетровська область відноситься до регіонів з високою концентрацією промислового виробництва: область займає лише 5,3% території України, на якій проживає 7,3% населення країни, при цьому на обсяги реалізованої промислової продукції за підсумками 2012 р. припадало 18,4% від загального національного обсягу виробництва.

Природокористування здійснюється господарюючими суб'єктами області вкрай інтенсивно:

- концентрація промислових підприємств в області у 2 рази вища за державний рівень [9];

- майже 29,5% мінерально-сировинного потенціалу області представлено паливно-енергетичними копалинами (вугілля тощо), ще 38% — сировиною для виробництва будівельних матеріалів, решта — це руди металів, а також прісні та мінеральні води. За виробництвом марганцевих руд і концентратів частка Дніпропетровської області складає 100%, залізної руди — 78,7%;

- на Дніпропетровщину припадає 65,0% виробництва труб великого і малого діаметрів від загальнонаціонального виробництва; область — типовий гірничо-металургійний регіон;

- в області функціонує уранове виробництво, включаючи видобуток уранової руди;

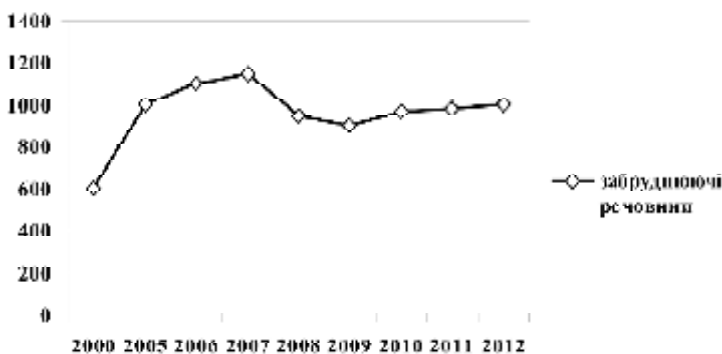

Рис. 3. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення по області, тис. т

Джерело: [1].

- більше 16% загальнодержавних шкідливих викидів у навколишнє середовище припадає на Дніпропетровську область. Це друге місце в Україні після Донецької області;

- близько 70% від обласного обсягу викидів припадає на три міста: Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ та Кривий Ріг. Дніпродзержинськ займає друге місце серед найбільш забруднених промислових міст України (перше — Маріуполь).

При цьому в області продукується лише 5,2% від національного обсягу продукції сільського господарства.

За останні роки у Дніпропетровській області спостерігається значне зростання кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання — на 54,5%, особливо інтенсивно зростає приватний сектор, представлений, переважно, товариствами з обмеженою відповідальністю (рис. 1).

При цьому випуск товарів і послуг за період з 2005—2012 р. збільшився майже у 3 рази (рис. 2).

Показники рисунка 2 засвідчують значне зростання виробництва як проміжного продукту, так і валової доданої вартості. Проведений аналіз дозволяє зробити висновки про те, що у загальному обсязі випуску товарів та послуг проміжне споживання у 2005 р. складало 64,8%, а у 2012 р. зменшилося до 61,9%. Відповідно зростає частка валової доданої вартості за зазначений період — з 35,2% до 38,1%. Проте така структура вартості вказує на суттєве превалювання сировинних та видобувних галузей у структурі регіонального валового продукту Дніпропетровщини.

Промислові підприємства області виступають основними забруднювачами навколишнього середовища, бо переважна їх більшість відноситься до добувної, металургійної, металообробної та хімічної промисловості. Зазначені підприємства забруднюють атмосферне повітря, ґрунти, поверхневі води та біорізноманіття такими речовинами, як метали та їх сполуки, суспендовані тверді частинки, сполуки азоту, діоксин та інші сполуки сірки, оксид вуглецю, неметанові леткі органічні сполуки, діоксин вуглецю, марганець, залізо, свинець та багато ін. [9].

Про кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря лише стаціонарними джерелами забруднення по містах та районах області засвідчують показники рисунка 3.

Кількість підприємств, які мали викиди, складала близько 465 одиниць, що менше 1% від кількості господарюючих суб'єктів області. У той же час, це найбільші підприємства регіону.

Кількість забруднюючих викидів підприємств різних галузей в структурі одержаних забруднюючих речовин в області подана на рисунку 4.

Варто зазначити, що найбільшому забрудненню атмосферного повітря стаціонарними джерелами піддаються такі міста, як Кривий Ріг, Зеленодольськ, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Тернівка та Нікополь; найбільш забрудненими з районів є Апостолівський, Петропавлівський та Павлоградський; найбільшими забруднювачами атмосферного повітря в 2012 р. були "Арселор

Міттал Кривий Ріг", Придніпровська та Криворізьська теплові електростанції "Дніпроенерго", Дніпровський меткомбінат ім. Дзержинського, "Павлоградвугілля", Південний гірничо-збагачувальний комбінат, Нікопольський завод феросплавів, від яких в атмосферу було викинуто 88,3% забруднення. Основними забруднювачами водних об'єктів басейну Дніпра також є промислові підприємства (65% усіх викидів у 2012 р.) [9].

Щодо сільськогосподарської продукції, то за період 2005—2012 рр. зростання обсягів її виробництва є вкрай нестабільним та незначним (всього на 6,8%) (рис. 5).

Цей факт змушує сконцентрувати увагу саме на заходах промислової екологічної політики, які є актуальними для Дніпропетровщини.

Враховуючи специфіку екологічних проблем Дніпропетровської області найбільш актуальними та перспективними економічними важелями державної політики екологізації, на нашу думку, можуть стати наступні:

1) примусові важелі, а саме: штрафи за перевищення індивідуальних рівнів викидів для конкретних підприємств — найбільших забрудників довкілля. Так, у рамках Регіональної екологічної програми Дніпропетровської області поставлено завдання до 2015 р. скоротити на 30% обсяг шкідливих викидів в навколишнє середовище. Основний акцент зроблений на 25 великих підприємств, переважно гірничо-металургійного комплексу та енергетики, сумарний викид яких у навколишнє середовище становить 97%. Шість з цих 25-ти підприємств знаходяться в Дніпродзержинську: "ДМК ім. Дзержинського", "ДніпроАзот", "Баглійкокс", "Дніпродзержинський коксохімічний завод", КВП ДМР "Дніпродзержинськводоканал" [9]. Сюди ж, на нашу думку, варто віднести заходи з обмеження торгівлі первинними ресурсами — родовищами Дніпропетровщини,

2) стимулюючі важелі, спрямовані, зокрема, на впровадження технологій інтенсифікації виробництва:

- більш повну розробку родовищ і підвищення коефіцієнтів видобутку палив і руд;
- комплексну переробку сировини, повне вилучення з неї всіх корисних матеріалів,
- максимальне використання вторинної сировини;
- всебічну економію первинних матеріалів та енергоносіїв на основі застосування більш досконалих технологій.

Так, наприклад, прийнята Програма приведення в безпечний стан (уранових) об'єктів Придніпровського

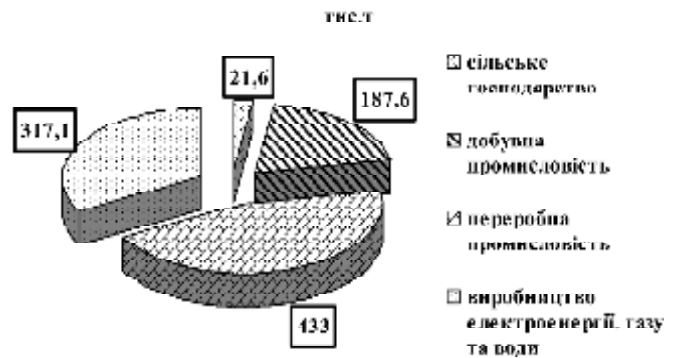

Рис. 4. Кількість викидів підприємств-забруднювачів різних галузей у структурі забруднюючих речовин по області, 2012 р.

Джерело: [1].

хімічного заводу передбачає забезпечення фізичного захисту та охорону об'єктів, моніторинг стану всередині і навколо них, а також часткову рекультивацію хвостосховищ, у т.ч. за рахунок державних коштів [10].

3) важелі диференціації джерел екологізації господарства Дніпропетровщини. За даним напрямом, на жаль, майже відсутні ефективні приклади впровадження. Хоча, на нашу думку, саме цей напрям є найбільш перспективним, особливо у сфері переробки відходів. В області накопичено близько 9 млрд т промислових відходів. Їх переробка становить лише 22% від обсягів загального річного утворення. Чотири найбільші шламонакопичувачі створили зону екологічної небезпеки для м. Кривий Ріг, а один з них — для більшості сільської території Широківського району. Вплив на довкілля проявляється у гігантських відвалах кар'єрів та шламонакопичувачах Кривбасу, міст Дніпродзержинська та Дніпропетровська. Також існує проблема утворення, утилізації та екологічно-безпечного поховання побутових відходів (ТПВ), в напрямі вирішення якої зроблено перші кроки з залученням як державних коштів, так і коштів приватних інвесторів — зокрема, з 2010 р. в Україні вже відкрито 21 сміттесортувальну лінію за допомогою сучасних технологій поводження з побутовими відходами у 15 населених пунктах, 2 таких лінії — саме у Дніпропетровську [11].

ВИСНОВКИ

Наразі в Україні розпочато та триває процес впровадження програм екологізації економіки. На жаль, протікання трансформаційних процесів у цій сфері відбувається

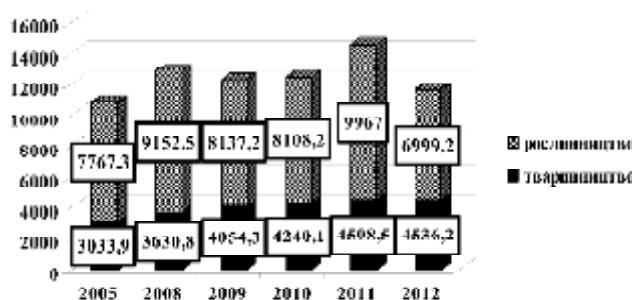

Рис. 5. Виробництво сільськогосподарської продукції у Дніпропетровській області у 2005—2012 рр. (у постійних цінах 2010 р., млн грн.)

Джерело: [1].

дуже повільно, хоча в державі створено необхідні правові засади бази для побудови "зеленої" економіки. Існує певна низка проблем щодо організації та безпосереднього виконання програм екологізація, а також застосування конкретних економічних важелів екологічної політики як на загальнодержавному, так і, у першу чергу, на регіональному рівні. Прикладом регіону, який у першу чергу вимагає впровадження заходів з екологізації економіки, може слугувати Дніпропетровська область — типовий гірничо-металургійний регіон, що має низку невіршених екологічних проблем, які накопичувалися ще за часів СРСР. Усі сучасні інструменти екологізації економіки можуть бути успішно застосовані у Дніпропетровському регіоні в рамках системи національного екологічного партнерства, і вже існують перші приклади успішного використання. Утім, на нашу думку, впровадження екологічних програм залишається недостатнім, оскільки не повною мірою використовуються інструменти диференціації джерел екологізації економіки Дніпропетровщини, не залучається малий та середній бізнес до подібних програм. Можливостям застосування саме таких важелів будуть присвячені наступні дослідження авторів.

Література:

1. Веб-сайт Держкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
2. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: монографія / [Андреєва Н.М., Баранік В.О., Балашов Є.В. та ін.]; за наук. ред. д. е. н., проф. Хлобистова Є.В. / РВПС України, ІПРЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ, СРП. — Сімферополь: ПП "Підприємство Фенікс", 2010. — 582 с.
3. Дубовіч І.А. Теоретико-методологічні та практичні засади глобальної екологізації економіки. Актуальні проблеми сьогодні / І.А. Дубовіч. — Львів: РВВ НЛТУ України. — 2008. — С. 31—35.
4. Прокопенко О.В. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід: монографія / О.В. Прокопенко. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. — 392 с.
5. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми / В.Г. Потапенко, А.Б. Качинський [та ін.]; за ред. Ю.М. Скалецького, В.Г. Потапенко. — К.: НІСД, 2011. — 31 с.
6. Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
7. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на період з 2011 до 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
8. Сергєєв В.В. Основні шляхи досягнення цілей сталого розвитку гірничо-металургійних регіонів / В.В. Сергєєв, П.І. Копач. // Екологія і природокористування. Випуск 16. — 2013. — С. 167—180.
9. На Дніпропетровщині розпочато масштабні програми з вирішення екологічних проблем. Новини Дніпропетровської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244472075
10. Дніпропетровщина та Держінспекція ядерного регулювання підписали Меморандум про співпрацю. Новини Дніпропетровської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245815194
11. В Україні впроваджують технологію роздільного збирання побутових відходів. Інтернет-версія журналу "Україна комунальна" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/ukrajinsk-msta-vprovadzhujut-tehnologji-pererobki-tpv-34660>
12. Environmental Performance Index Offers Global Scorecard [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://epi.yale.edu/epi/country-profile/ukraine>.

References:

1. The official site Derzhkomstat Ukrainy, available at: www.ukrstat.gov.ua
2. Andreieva, N.M. Baranik, V.O. and Balashov Ye.V. (2010), *Stalyj rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspil'stva v ekonomichnykh transformatsiakh: monohrafiia*, Simferopol, Ukren.
3. Dubovich, I.A. (2008), "Teoretyko-metodolohichni ta praktychni zasady hlobal'noi ekolohizatsii ekonomiky", *Aktual'ni problemy s'ohodni*, vol. 1, pp. 31—35.
4. Prokopenko, O.V. (2008), "Ekolohizatsiia innovatsijnoi diial'nosti: motyvatsijnyj pidkhid: monohrafiia", *Universytets'ka knyha*, Lviv, Ukren.
5. Potapenko, V.H. and Kachyns'kyj, A.B. (2011), *Vid praktyky realizatsii pryrodookhoronnykh zakhodiv do ekolohichnoi polityky v Ukraini: shliakhy i problem*, Kyiv, Ukren.
6. The Verkhovna Rada of Ukren (2010), *The Law of Ukren "Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
7. *Natsional'nyj plan dij z okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy na period z 2011 do 2015 roku*, available at: <http://www.kmu.gov.ua>
8. Serhieiev, V.V. and Kopach, P.I. (2013), *Osnovni shliakhy dosiahnennia tsilej staloho rozvytku hirnycho-metalurhijnykh rehioniv, Ekolohiia i pryrodokorystuvannia*, vol.16, pp. 167—180.
9. *Na Dnipropetrovschyni rozpochato mashtabni prohramy z vyrishennia ekolohichnykh problem. Novyny Dnipropetrovs'koi oblasnoi derzhavnoi administratsii*, available at: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244472075
10. *Dnipropetrovschyna ta Derzhinspektsiia iadernoho rehuliuвання pidpysaly Memorandum pro spivpratsiu. Novyny Dnipropetrovs'koi oblasnoi derzhavnoi administratsii*, available at: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245815194
11. *V Ukraini vprovadzhujut' tekhnohiiu rozdil'noho zbyrannia pobutovykh vidkhodiv, "Ukraina komunal'na"*, [Online], available at: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/ukrajinsk-msta-vprovadzhujut-tehnologji-pererobki-tpv-34660>
12. *Environmental Performance Index Offers Global Scorecard*, [Online], available at: <http://epi.yale.edu/epi/country-profile/Ukraine>.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2014 р.